

השיעור השבועי

גליון מספר 363

הרב המקדים: הג"ר דוד אבוחצירא שליט"א
רב העיר יבנה

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בביה"כ היזמים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ירושלים
19:53	19:09	18:19	תל אביב
19:49	19:07	18:17	חיפה
19:51	19:08	18:18	באר שבע

נצבים | כ"ח אלול תשפ"ב

כתב וערך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

שמיטת כספים ופרוזבול

טעמים למצות שמיטת כספים. אין מברכים על מצוה זו. שמיטת כספים נהגת בזמן הזה. שביעית משמטת בסופה. פרוזבול בערב השביעית. האבן עזרא. היתר עיסקא. פרוזבול של בית דין חשוב. נשים בשמיטת כספים ובפרוזבול. המלוה על המשכון. קים לי כדעת הישי'. בעלי תשובה שבעברם לא עשו פרוזבול. קיום מצות שמיטת כספים בפועל

טעם המישי - הרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ג פל"ט) כתב טעם נוסף, שמצות שמיטת כספים נתקנה לתקנת העניים ותועלתם, שהרי בדרך כלל הם אלה שנצרכים לקחת הלוואות, וכמו שנאמר בתורה (דברים טו, י"ט) - "השֹׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעַל לְאִמֹר, קָרַבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה וְרָעָה עֵינֶיךָ בְּאֶחָיִךְ הָאֲבִיּוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ, וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה בְךָ חֲטָא. נָתַן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא יִרַע לְבָבְךָ בְּתַתָּה לוֹ".

ברך לא תברכנו

ד. המושט חובו בסוף שנת השביעית ואומר משמט אני, אף שמקיים מצוה, בכל זאת אינו מברך עליה "אשר קדשנו במצוותיו וצווננו על שמיטת כספים". והגם שלהלכה מצות שמיטת כספים בזמן הזה מדרבנן כפי שיבואר להלן, מכל מקום למה לא מברכים על זה, וכי לא מברכים על מצוות דרבנן, כמו נטילת ידים, הדלקת נר שבת וחנוכה, מקרא מגילה. ונאמרו בזה כמה טעמים. **טעם אחד** - הרשב"א (בתשובה (ח"א סי' יח) ביאר בכמה מצוות מדוע לא מברכים עליהן, וכתב בין היתר, שכל מצוה שאין בה מעשה, אלא מקיים אותה בשב ואל תעשה, לא מברכים עליה. דהיינו שמצוות הדלקת נר שבת וחנוכה, נטילת ידים ואכילת מרור, מקיימים על ידי עשיית מעשה, ולכן מברכים עליהן, מה שאין כן מצות שמיטת כספים שהחוב נשמט מאליו, וגם לדעת היראים הנ"ל שצריך לומר משמט אני, אבל זה דיבור בעלמא ולא מעשה, ולכן אין מברכים על מצוה זו.

טעם שני - עוד כתב הרשב"א, שאין מברכים על מצוה התלויה בדעת אחרים, כמו מצות צדקה, שאם עובר לפניו עני - והוא יודע שהעני באמת נצרך לכסף כדי לחיות, והוא לא רמאי שאחרי מותו ימצאו הכל מתחת המזרון... וגם יודע שהוא לא אוסף כסף לקנות דירות לילדים והנכדים שלו, ובאמת צריך להתפלל לקב"ה שיזכה אותנו לתת צדקה לאנשים הנכונים - לא יאמר לו: רגע, חכה, "יברוך אתה ה'... אשר קדשנו במצוותיו וצווננו על הצדקה", כי אולי סכום הצדקה לא ימצא חן בעיני העני, ויאמר לו: מה אתה נותן לי שקל, או חמש שקל, אתה עשיר! ולא ירצה לקבל, ונמצא שבירך ברכה לבטלה. וגם מצוות השמטת כספים היא תלויה בדעת אחרים, ולכן אין מברכים עליה. וכן כתב הראב"ד בספר תמים דעים (סימן קע"ט), הובא בכנסת הגדולה (ח"מ סי' סו הגה"ט א).

טעם שלישי - ועוד, שאין מברכים על מצוה שכרוך בה צער, וכמו שכתב הרשב"א שם שאין מברכים על מיתות בית דין, לפי שה' חס על בריותיו ואינו חפץ במיתתם של רשעים. וכן לגבי מצות גירושין, כתב הרשב"א שאין מברכים עליה משום שיש מקצת גירושין שלא על פי הדין. ויש להוסיף בנותן טעם, שבגירושין בדרך כלל יש צער לפחות לאחד מהצדדים, ויש גם צער השכינה, וכמו שאמרו בגמרא (גיטין ז'): על זיווג ראשון, שהמגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמועות, וכתב מרן הבית יוסף (יו"ד סי' רכח, אה"ע סי' קיט) בשם הראשונים, שאם הגירושין בהסכמת שניהם אין צער בדבר,

וזה דבר השמיטה

א. נאמר בתורה בפרשת ראה (דברים טו, א-ב) "מִקֵּץ שְׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִיטָה, שְׁמוּט כָּל פְּעֵל מִיָּה יָדוּ אֲשֶׁר יֵשֶׁה בְּרֵעֵהוּ, לֹא יִגַּשׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אֶחָיו, כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לָהּ". כלומר מי שהלווה כסף לחברו, ולא עשה פרוזבול, כשנגמרת שנת תשפ"ב שהיא שנת השמיטה, מיד בצאת הכוכבים של ליל ראש השנה תשפ"ג ההלוואה משתמטת ולא חייב להחזיר לו. ואם המלוה תובע את החוב, עובר בלאו של "לא יגש". ואם המלוה גבה את חובו, חייב להחזיר את המעות, שהם גול בידו, וכמו שכתב המנחת חינוך (מצוה תע"ו). לכן כל אחד שמתעסק עם כספים, או שהלווה כסף, או שיש לו כל מיני השקעות בבנק, יכול בנקל לעשות פרוזבול, שהוא מונע את השמטת הכספים.

משמט אני

ב. המנחת חינוך (שם) כתב, שבסוף שנת השביעית החוב נשמט מאליו. ואמנם בספר היראים (סימן רע"ח) - לרבי אליעזר ממיץ - כתב, שבשביל לקיים את מצות השמיטה צריך לומר בפיו "משמט אני", ואם לא אמר אין השביעית משמטת, אבל לרוב הראשונים החוב נשמט מאליו, שהוא נחשב 'אפקעתא דמלכא' - הפקעת המלך.

טעמים למצות שמיטת כספים

ג. נאמרו כמה טעמים למצות שמיטת כספים. **טעם אחד** - בספר החינוך (מצוה תע"ו, תפ) מבאר הטעם, שהמצוה באה ללמדנו מדת הנדיבות ועין טובה, יש אנשים שככל שיש להם יותר כסף הם יותר קמצנים... ובוזה מתרגלים לתת ממזונם בעין טובה.

טעם שני - וכתב עוד טעם, שעל ידי שנוותר על כספנו, נקבע בלבבנו את הבטחון בה' יתברך, שהוא מוריש ומעשיר, הוא נתן לנו והוא לוקח מאיתנו, והכל מידו. וכעין מה שכתב החינוך (מצוה פד) בטעם שמיטת קרקעות, שהיא כדי שזיכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה.

טעם שלישי - וכתב עוד טעם, שמצוה זו היא גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה, כי נישא קל וחומר בעצמנו, שאם על הלוואת מזוננו כשמגיעה שנת השמיטה אמרה התורה להשמיט ביד המלוה, כל שכן שראוי להתרחק מגזל ומחמס עד הקצה האחרון.

טעם רביעי - בעל העקידה (ויקרא שער ס"ב) - רבי יצחק עראמה שהיה בסוף תקופת הראשונים - כתב טעם נוסף, ששמיטת כספים באה לחנך את האדם שלא העושר הוא המטרה והתכלית של האדם בהיותו בעולם הזה, אלא המטרה היא לקיים את התורה והמצוות, "כִּי לֹא בְּמֹתוֹ יִקַּח הַפֶּלַל לֹא יִרְדַּ אֶתְרֵיו כְּבֹדוֹ" (תהלים מט, יח), בשעת פטירתו של אדם אין מלווים לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד (אבות

פ"ו מ"ט).

ודוקא כשמגרשה בעל כרחא מזבח מוריד עליו דמעוּת [א.ה. ודלא כמ"ש הרב משנה הלכות בספר בית רחל (עמ' סג)]. ואם כן גם במצות שמיטת כספים המלוה מצטער שלא מחזירים לו את כספו, ולמרות שמקיים מצוה, אבל אדם הוא אדם ומטבעו מרגיש איזה צער, ולכן לא מברכים על מצוה זו.

שמיטת כספים בזמן הזה

ה. יש לדון האם שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, או לא, ואם נוהגת, האם מהתורה או מדרבנן. בגמרא גיטין (לו סע"א) הובאה ברייתא, רבי אומר, "זוה דבר השמיטה שמוט", בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. ובזמננו שמיטת קרקע אינה נוהגת מהתורה, כי בטלה קדושת הארץ, ואין רוב יושביה עליה, מיליונים מעם ישראל נמצאים עדיין בחוץ לארץ וצריכים להתפלל שיעלו לארץ, ויגורו במקומות של דתיים, ולכן גם שמיטת כספים אינה נוהגת.

דעת חכמים נוחה הימנו

ו. יש לשאול האם מהברייתא שהביאה הדברים בשם רבי, מדויק שחכמים חולקים, או שגם חכמים מסכימים, ורק מחמת שרבי בעל המימרא, הובאה בשמו. ונפקא מינה האם לפסוק כדבריו, או חכמים שהם רבים. נחלקו בזה הראשונים, רש"י במקום (ד"ה בשביעית) הביא בשם התורה כהנים, ששביעית נוהגת בזמן שאין היובל נוהג, ולא כדברי רבי. ומדבריו משמע שחכמים חולקים על רבי. לעומת זאת לדעת רב נטרונאי גאון (הובא בשו"ת תמים דעים סימן קלג) אין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה כלל, לא מהתורה ולא מדרבנן. גם רבינו אברהם חמיו של הראב"ד כתב בספר האשכול (אלביק עמ' כו) שבזמן הזה אין שמיטת כספים נוהגת כלל, וכן דעת רבי יהודה בן יקר, הביאו בשו"ת הרשב"ש (סימן רנה) - בנו של התשב"ץ, וכן דעת הר"ז - רבינו זרחיה הלוי - בעל המאור (הביאו בעל התרומות שער מה). ומדבריהם משמע שחכמים אינם חולקים על רבי.

הלכה כרוב הראשונים ודעה אמצעית

ז. הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף (גיטין לו) והמאירי (מגן אבות סי' טו) כתבו, ששמיטת כספים בזמן הזה אינה נוהגת אלא ממדת חסידות בלבד, ושכן נראה בדעת הרי"ף (שם ובמכות ג). ושכל הסוגיות בגמרא ובר"ף במכות דיני שמיטת כספים, אינם אלא ממדת חסידות. דעת בעל העיטור איננה ברורה, כי בספר העיטור שלפנינו (ח"א ערך פרוזבול דף ע"ה ע"ד) כתוב שנוהגת מהתורה, אבל הרשב"ש (שם) וספר חקת הדיינים (סי' צד דף נב) הביאו בשמו ששמיטת כספים אינה נוהגת כלל. על כל פנים לדעת רוב הראשונים שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדרבנן, וכן פסקו הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"ב) והסמ"ג (מצות ל"ח עד) והסמ"ק (סימן רמ) וספר היראים (סימן קסד) והארחות חיים (ח"ב עמוד תע"א), והרשב"א (גיטין לו) ובתשו"ת ח"א סי' אלף וע"ה, ח"ב סי' רמג-רמד, ח"ג סי' לב, ח"ד סי' כג (וקבו) והר"ן (גיטין שם) - הובאו בבית יוסף (ח"ו"מ סי' סו) - והריטב"א והנימוקי יוסף (גיטין לו). והלכה כמותם, מפני שהם דעה אמצעית ורובם של ראשונים. וכן כתב מרן בשו"ת אבקת רוכל (ס"ס קנד), וכן פסק בשלחן ערוך (ח"ו"מ סי' סו ס"א).

מתי שביעית משמטת

ח. להלכה שביעית משמטת בסופה, דהיינו בסוף שנת תשפ"ב, אבל זה לא פשוט, לדעת האבן עזרא (דברים טו, א), השביעית משמטת בתחילתה, דהיינו בסוף שנת תשפ"א ותחילת שנת תשפ"ב. הוא למד כן ממה שנאמר בירמיה (לד' ד): "מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תִּשְׁלַחַו אִישׁ אֶת אָחִיו הָעֶבְרִי", והלא עבד עברי יוצא לחופשי לאחר שש שנים, ואם כן גם מה שנאמר "מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׂמִיטָה", זהו לאחר שש שנים. וראה מה שהאריך בזה השאגת אריה (טורי אבן ר"ה יב). ולפי דברי האבן עזרא מי שלא כתב פרוזבול בסוף שנה שעברה, הפסיד את כספו. הרא"ש (גיטין פ"ד י"ח י"ט ס"ב) הביא מה שאמרו בתוספתא (שביעית פ"ח ה"י), אימתי כותבים פרוזבול, ערב ראש השנה של שביעית. וכתב בטעם הדבר, שאף על פי שהשביעית אינה משמטת אלא בסופה, מכל מקום הלאו של "לא יגוש" נוהג כבר בתחילת שנת השמיטה. וכן דעת בעל העיטור (אות פ - פרוזבול, דף עו טו ג). אבל הרמב"ם בתשובה (המיוחסות סי' צח) העיר על העיטור, שאינו אלא מן המתמיהים דיניו, ונזדמנה לו נוסחא משובשת בתוספתא, והעיקר הוא שעושים פרוזבול בערב ראש השנה של מוצאי שביעית. וכן כתב הרמב"ם בפירושו על התורה (פרשת ראה), ודחה דברי האבן עזרא בזה, שהרי בגמרא שלנו (ערכין כח) מבואר, ששביעית אינה משמטת אלא בסופה.

האבן עזרא

ט. התשב"ץ (ח"א סי' נא) - היה בסוף הראשונים - כתב שהאבן עזרא לא היה בקי בדינים, היה חכם ומשורר גדול ובקי בפירושי התנ"ך, אבל לא פוסק הלכות. גם בספר נחלת שבעה (סימן ג) כתב, שאין להביא ראיה מן האבן עזרא, כי כן דרכו לחלוק על התלמוד אשר לא כדת, וכבר התרעם עליו מהרש"ל בים של שלמה (בהקדמה למסכת בבא קמא וחולין). וכיוצא בזה כתב הרדב"ז (ח"ג סימן תרכ"ה) - שהיה לפני כ-550 שנה - שאין להביא ראיה מהמשוררים שאינם בעלי הוראה. ואמנם הרמב"ם (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, נדפס בתרי"ט, ח"ב דף לט ע"ב) כתב לבנו רבינו אברהם - שנולד לאביו שהיה כבן 50 שנה - שילמד דוקא בפירושי רבינו אברהם אבן עזרא, והפליג מאד בשבחו. והביאו הרדב"ז (מכת"י ח"ח סי' קמא ד"ה הנה כתבתי). והחיד"א (שם הגדולים אות א) כתב שהאבן עזרא חיבר חידושים על התלמוד. האבן עזרא חי בספרד, וכשהגיע לצרפת, רבינו תם חיבר עליו שיר, אולי למד מהמרקאים לחבר שירים בחרוזים... אבל בענייני הלכה אין להכריע כהאבן עזרא, שלעתים חלק על התלמוד ועל הדעה הרווחת בפוסקים שלנו.

פסח ופורים

י. למשל, בפסחים (קכ). מבואר שמלבד בליל פסח שיש מצוה לאכול מצה, בכל שאר החג אין מצוה לאכול מצה, ספרדי יאכל אורז ואשכנזי יאכל תפוח אדמה... והאבן עזרא (שמות יב, טו) כתב להוכיח מהפסוקים שיש חובה לאכול מצה בכל שבעת ימי הפסח. וזה נגד התלמוד. וכן, האבן עזרא (אסתר ט, כז) - הביאו הבית יוסף (סימן תרצ) - כתב שצריך לקרוא את המגילה ברצף אחד בלי שום הפסק. כלומר שיקרא כל סוף פסוק ותחילת פסוק בנשימה אחת, ולא יתייחס לסוף פסוק, שאילו לקרוא את כל המגילה בנשימה אחת אי אפשר. והרוקח (ס"ס רלו) כתב בטעם הדבר, לפי שהמגילה נקראה "אגרת" (אסתר ט, כז). אבל הגמרא (מגילה יט). לומדת כמה שנקראת אגרת דין אחר. ובדברי הפוסקים מצינו שהקורא פושט את המגילה כאגרת כדי להראות הנס (ש"ע סי' תרצ סעי' יז), אבל לא שיקרא בנשימה אחת כאגרת.

פיוטים בין ברוך שאמר לישתבח

יא. וכן לגבי הפיוטים שחיבר האבן עזרא וכן רבי יהודה הלוי, בימים הנוראים ובשבת זכור, ותיקנו לומר אותם קודם נשמת, בתוספות (ברכות מז. ד"ה כל, ופסחים קד: ד"ה חוץ) מבואר, שברכת ברוך שאמר היא ברכה שנתקנה לפני פסוקי הזמירות, וישתבח היא ברכה שלאחריהם, ושלכן אסור להפסיק ביניהם דיבור, וכן כתבו הרי"ף והרא"ש ברכות (ר"פ אין עומדין). וכן פסק מרן השלחן ערוך (סי' נא סעיף ד). גם הרמב"ם בתשובה (ירושלים תרצ"ד, סימן לב) נשאל אודות מה שאומרים פיוטים באמצע ברכות קריאת שמע, במועדים ובשמחת חתן ומילה, והשיב, שבשום פנים לא יפסיקו לאמירתם. והרשב"א בתשובה (ח"א סימן תסט) הביא את דברי הרמב"ם גם לענין ההפסק בין ברוך שאמר לישתבח. מכאן מוסר השכל לכמה קהילות שמתעקשים להפסיק בין ברוך שאמר לישתבח, וכגון בשבת פרשת בשלח ובשביעי של פסח שמפסיקים לפני "אז ישיר משה", ואומרים פיוט "אשירה כשירת משה, שיר לא ינשה". אבל זה נגד רוב ככל הפוסקים, ואם ירצו יאמרו את הפיוטים לפני קריאת התורה. אצלנו בבית הכנסת "אור תביב" היה תלמיד חכם חשוב מרוקאי הרב ויזגאן ע"ה, שהיה נוהג לומר את הפיוטים הללו לפני נשמת, וביקשתי ממנו שיאמרם לפני קריאת התורה, או לפני העולה לעליית שירת הים, וכך עשה, היה מקבל האמת ממי שאמרו.

לשמוע לרופאים

יב. וכן, האבן עזרא (שמות כא, יט) כתב, שאין ללכת לרופא אלא בחולי חיצוני, כמו מכות ופצעים, ששימו לו משחות, אבל בחולי פנימי, כגון אדם שיש לו אפנדיציט, זה עלול להתפוצץ ויכול לבוא לידי סכנה ח"ו, ובכל זאת אומר האבן עזרא שישמון על הקב"ה ולא ילך לרופאים. והגאון רבי שלמה קלוגר (בשו"ת האלף לך שלמה ח"א סימן תנא) והאדמו"ר מסוכוטשוב בשו"ת אבני נזר (ח"ו"מ סי' קצג) סמכו עליו. אבל זהו נגד התלמוד שלנו (עבודה זרה ה"ה), ששם דרשו על הפסוק (דברים כח, נט) "וְחָלִים יָעִים וְנִאֲמָנִים", שנאמנים בשליחותם, שבשעה שמשגרים אותם על האדם, משביעים אותם, שלא ילכו ממנו אלא ביום פלוני ועל ידי רופא פלוני ועל ידי סם פלוני. וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות (פסחים ס"ד), שאותם שאינם משתמשים ברפואה הם שוטים, וכמו שאנחנו משתמשים באוכל להסיר רעבונו ולהחיותו ולקיימו, כך נשתמש ברפואה לרפאות המחלה. והביאו הגאון רבי יהודה עייאש בספרו שבט יהודה

י"ד סימן שלו ס"א) והוסיף¹, שאם ישב החולה בטל ולא יתעסק בדרכי הרפואה, סופו למות מאותו חולי מה שלא נגזר עליו באותו פרק שחלה, והוא דומה למי שנכנס באש יוקדת, שבדאי אש אוכלתו וימות בלא עתו. גם הרמב"ן (תורת האדם דף י"א ע"ב, ובמלחמות סנהדרין עד ע"ב) כתב, שאין שום מדת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו, שלא יחללו עליו שבת או יום הכפורים, והמונע עצמו מלהתרפא במקום סכנה הרי זה מתחייב בנפשו. וכן כתבו רבינו יונה (איסור והיתר כלל ס' דין ח) ובש"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תמו"ד ס"י סז). וכתב בספר חובת הלבבות (שער הבטחון שער ד), שאסור לסמוך על הנס בזה, שמא אינו ראוי לכך ונמצא מתחייב בנפשו, ואפילו אם עושים לו נס, מנכים לו מזכותיו (שבת לב.). כל זה מראה לנו שהאבן עזרא היה מבחינה מסוימת פורץ דרך חדשה, ואומר דברים שלא שערום אבותינו.

ליל שבועות

יג. בליל שבועות כולם נוהגים להישאר ערים וללמוד תורה כל הלילה, גם האשכנזים שלא נוהגים בכך בליל הושענא רבה. ובטעם הדבר כתב בפרקי דרבי אליעזר (פרק מא), שבלייל מתן תורה נפלה תרדמה על עם ישראל והם ישנו, היה צריך "קולות וברקים" כדי להעיר אותם, והיה עליהם קטרוג, ואנחנו באים לכפר ולתקן את זה. וכן הוא על פי דברי הוזהר (אמרו דף צח ע"א, ובהקדמה לח"א דף ח ע"א) והאר"י (מנוגות של שבועות ס"א). אבל האבן עזרא (שמות יט, יא) כתב להיפך, שעם ישראל היו ערים כל הלילה. וכמו בכל הדברים הללו שלא חוששים לדבריו, גם לגבי השביעית אין הלכה כמותו, ולהלכה שביעית משמטת בסופה.

יש מהדרים

יד. מעניין שהגאון רבי זלמן - רבם של חסידי חב"ד - כתב בשלחן ערוך שלו (הלכות הלואה סימן לו), שזמן כתיבת הפרוזבול לכתחילה בסוף השנה הששית, ואם לא עשה אז פרוזבול יעשה בסוף השנה השביעית. וזהו כדי לחוש לדעת הרא"ש והעיטור הנ"ל. אולם אנו אין לנו אלא דברי מרן השלחן ערוך (הו"מ ס' סז סעי' ל, א), ועושים פרוזבול בסוף השנה השביעית. וגם לא אומרים קים לי כמו האבן עזרא, כי אין לומר קים לי נגד השלחן ערוך. החזון איש לא היה כותב פרוזבול נוסף בערב ראש השנה של שביעית, וכנראה רצה להראות שכך ההלכה, אבל הסטי"פ לר' לפעמים היה עושה פרוזבול בערב שביעית (דרך אמונה שמיטה פ"ט בציון ההלכה אות מד, ארחות רבינו מהדור"ח ח"ב עמ' רמה וח"ג עמ' טפ). והגר"ש אלישיב (באשרי האיש י"ד ח"ב עמוד רמז) אמר שמן הדין אין צריך לעשות פרוזבול בערב השביעית, וטוב להדר. ועל כל פנים אנחנו נמצאים בסוף השנה השביעית, ומי שלא עשה פרוזבול בערב השביעית ידע שאין בכך כלום, כי לדעת רוב הפוסקים עושים פרוזבול בסוף השביעית.

עמד ותיקן פרוזבול

טו. בגמרא (גיטין לו), מובא, כשראה הלל שהעם נמנעים מלהלוות זה את זה, ועוברים על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" וגו', עמד והתקין פרוזבול. משמעות המילה "פרוזבול", 'פרוז' - תקנה, 'בול' - עשירים, כלומר תקנה לעשירים שלא ימנעו מלהלוות כסף. וכתב הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"ו) שאין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן הזה שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה.

דומה להיתר עיסקא

טז. היתר של פרוזבול הוא כעין הערמה, והרי זה דומה להיתר עיסקא, מי שלוקח הלואה 100,000, ולאחר חצי שנה מחזיר 105,000, זה אסור משום רבית, ולכן יעשו היתר עיסקא, כלומר שיסכמו ביניהם שהסכום יהיה מחצית הלואה ומחצית פקדון, ותוספת ה-5,000 תיכלל כרווח מהפקדון. ומן הדין מספיק לציין בשטר ההלוואה "והכל נעשה על פי היתר עיסקא".

רבית בבנקים

יז. הרבית בבנקים לצורך משכנתא וכדומה, היא יותר קלה על פי ההלכה, ובפרט כמו שעשו פעם משכנתא בבנק ממשלתי כגון דרך משרד השיכון, וכמו שכתב הגאון רבי צבי פסח פראנק (בשו"ת הר צבי חיו"ד סי' קכו) שבבנק ממשלתי אין איסור רבית, כי בגמרא (ב"מ ס"ט): מבואר שכל איסור רבית הוא מהלוח למולו, כנאמר "ועבד לוח לאיש מלווה" (משלי כב, ז), אבל בבנק אין ממש

1 [א.ה. וכן הביא בשם השבט יהודה ביבי"א ח"ד חחו"מ סי' ו אות ד. ודלא כמ"ש בהסכמתו לספר משיב דבר עמ' ג, יח"ד ח"א סי' סא, ילקוט יוסף שבת כרך ד' דיני חולה, הל"ע ח"ד עמ' קמד, חזו"ע ימ"ג עמ' רפט, ושבת ג' עמ' רל, ואבלות א' עמ' מח, ילקו"י אבלות דיני ביקור חולים, שדברים אלה הובאו כחלק מדברי הרמב"ם בפיה"מ. דליתא.]

מלוה, כיון שזו חברה בע"מ - בעירבון מוגבל, באו כמה אנשים בעלי מניות, וכל אחד השקיע סכום כסף, וכולם שותפים בשווה ברווחים ובהפסדים, בזה לא אסרה התורה רבית. וכן כתבו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' א) ובשו"ת חשב האפוד (ס' נג) ובשו"ת בית אבי (ח"ג סי' קטט אות ה-ז) - היה מגדולי פוסקי אמריקה.

כגודל הסיכון כך גודל הסיכוי

יח. ההסבר בזה, שעל כל הלואה הנעשית בין אדם לחברו, אמרו בגמרא (ב"ב קעד. בבורות מה): 'נכסוהי דבר איניש איננון ערבים ליה', כל נכסיו של הלוח ערבים להחזיר את ההלוואה, דירה וריהוט וכו' ואפילו הבגד שעליו. נמצא שהמלוה רגוע ולא לוקח שום סיכון, ואם חושש יכול לקחת משכון, או לדרוש ממנו להוציא הערת אזהרה לדירה, וכמובן כל זה מדובר שמתעסק עם לווה הגון. אבל המשקיע כסף בבנק יש לו סיכון מסוים, כי אם הבנק יפשוט רגל - כמו שהיה לפני כחמשים שנה ב'בנק כללי לישראל', שפשוט רגל, והמנהל נכנס לבית סוהר עד שבגין שיחרר אותו - הוא יפסיד. וכן שבהלוואה מהבנק, רק נכסי הבנק משועבדים להלוואה שלך, אבל מנהל הבנק לא צריך למכור את הרכב שלו, או את הוילה שלו בקיסריה שעלתה לו 52 מיליון ש"ח, כי נכסיו לא משועבדים לחובות של הבנק, וזו הכוונה 'בעירבון מוגבל'. ואם כך, הריבית נאסרה רק כשמרוויח בלי סיכון, אבל באופן שהמלוה מצד אחד מקבל הלוואה ומצד שני לוקח סיכון, זו העיסקה בעצמה, ובוה לא נאסרה הריבית. אבל טוב שקודם שיחתום על טופס ההתחייבות לפרוע מחשבונו את ההלוואה, יוסיף בכתב יד שהכל נעשה על פי היתר עיסקא. אבל בדרך כלל בבנקים עושים היתר עיסקא כללי, וכשמרן זצ"ל כיהן כרב ראשי לישראל, הוא הראשון שפעל בנושא הזה, וקרא אליו את נגיד בנק ישראל בזמנו, וכתב לו נוסח של היתר עיסקא לכל הבנקים.

בנקים פרוזבול

יט. בנקים צריכים לעשות פרוזבול, כי הם מתעסקים עם הלוואות והשקעות שונות. אני קבעתי למחר פגישה עם נגיד בנק ישראל, שיבוא ללשכה ברבנות, ואחתים אותו על פרוזבול. ומי שלא יבוא נזכה לו את הפרוזבול מדין 'זכין לאדם² שלא בפניו'. כל אדם דתי שעובד בבנק, יבוא למנהל הבנק וישכנע אותו, מה איכפת לך, קח שטר פרוזבול ותחתים שני עדים.

בית הדין הגדול

כ. אנחנו הספרדים מקפידים לחתום על שטר פרוזבול של בית דין חשוב, שהמחוס רבים עליהם, וכפי שפסק מרן השלחן ערוך (הו"מ ס' סז סעיף יח), אבל האשכנזים עושים פרוזבול בכל בית דין, כמו שכתב הרמ"א שם. וספרדי שלא ידע את ההלכה, וחתם על שטר פרוזבול של בית דין קטן, בדיעבד השטר תופס. בית דין חשוב הוא כמו בית הדין הגדול, לא כל אחד שמקים בית דין פרטי וחותם על בלאנק של 'ראש אבות בתי הדין', נקרא בית דין חשוב. אנחנו פרסמנו פרוזבול של בית הדין הגדול, בהרכב של שני הרבנים הראשיים, עם דיין שלישי הרב מיכאל עמוס, וזהו בית דין שהמחוס רבים עליהם, רוב התיקים מגיעים לבית הדין הגדול, כל הערעורים על מזונות, כתובה, משמורת ילדים, וגם לעתים בדיני מזונות ממש, על ידי חתימה על שטר בורות, או אישור של שר הדתות, לא זה שהיה ח"ו, אלא זה שיהיה. שומעים את שני הצדדים, "שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק" (דברים טז, א), ודנים אותם. חושבני שגם בד"ץ העדה החרדית נחשב בית דין שהמחוס רבים עליהם, ואף שאנחנו הספרדים לא סומכים על כשרות הבשר שלהם שבאמת הוא חלק, כי אני יודע בבירור שהם חותמים 'חלק' גם על בשר שיש בו קצת סירכות, סומכים על הרמ"א שמיקל בזה ומזלזלים בפסק של השלחן ערוך (ס"י לט) שמחמיר בזה. אבל לענין פרוזבול סוף סוף נחשבים בית דין חשוב.

ואפילו הם ברומי

כא. במסכת שביעית (פרק' משנה ד) נאמר: זהו גופו של פרוזבול, מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים חותמים למטה, או העדים. וכן פסק מרן השלחן ערוך (הו"מ סימן סז סעיף יט) שהעדים חותמים על הפרוזבול. ואמרו בירושלמי (פ"י דשביעית הלכה ב) ואפילו הם ברומי. ופירשו הרמב"ן (חולין ד: גיטין לו) והרשב"א (גיטין לו) והר"ן (גיטין לו) והרי"ב (סי' תצא) שהשטרות ברומי, אבל צריך לבוא לבית הדין. אך לעומת זאת הבית יוסף (סי' סז בבדק הבית) הזכיר רק את פירוש המרדכי (פרק

2 כשם שזכין לאדם שלא בפניו, כך זכין מאדם שלא בפניו, וכגון למכור חמץ בשבילו. וכן כתב התרומת הדשן (סי' קפח), ואף שהקצות החושן (סי' רמג סק"ח) חלק עליו והביא ראיה לדבריו מתוס' ורשב"א (נדרים לו. נזיר יב). שאין זכין מאדם, כבר השיב על כך בספר באר יצחק (איו"ח סי' א ענף ג). והארכנו בזה בילקוט יוסף פסח כרך ב' בדיני מכירת חמץ (עמ' רצ).

השולח ס' שט), שהבית דין ברומי. וכן פירש הפני משה על הירושלמי (שם ריש ה"ד). וכן נראה מדברי מרן השלחן ערוך (ס' סז סעיף כא) שהעתיק להלכה את לשון ספר התרומות (ס' יז) בשם הר"י אלברצלוני הנשיא (ספר השטרות השטר המ"ח) שהביאם בבית יוסף, ומוכח שהבין בדבריהם שאין צריך להופיע בפני בית הדין. וכן משמע מנוסח הפרובול שנכתב בירושלים בזמן הראשון לציון הגאון רבי יוסף חזן בעל החקרי לב (הובא בספר ארץ חיים חו"מ ס' סז), וכפי שהעיד בגדלו בספר מזבח אדמה (יו"ד ס"ס שלא), שנוהגים לכתוב הפרובול בלשון עדים ולכתוב בו בפירוש שמות הדיינים הגדולים. ולהלכה המנהג כדעת מרן וסיעתו שלא באים לפני בית הדין.

נשים בפרובול

כב. גם נשים צריכות לעשות פרובול, ועושות על הכספים שאינם שייכים לבעל, ואף שבדרך כלל מה שקנתה אשה קנה בעלה (נזיר כד: גיטין עז. סנהדרין עא.), אבל נניח שמדובר בכספי הפנסיה, ששייכים לה משום 'דינא דמלכותא דינא', או ירושה שקיבלה על תנאי שלא יהיה לבעלה חלק בה, והיא השקיעה אותם בבנק וכדומה, ולכן צריכה פרובול. ומה תאמר, ששמיטת כספים באה אחת לשבע שנים, ולכאורה זו מצוה שהזמן גרמא, וכל מצוה שהזמן גרמא נשים פטורות. אלא יש לבאר על פי מה שכתבו האבודרהם (סדר ברכת המצוות שער ג) והכלבו (ר"ס עג) והרשב"ץ במגן אבות (פ"ב מ"ז), שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, מפני שרשות אחרים עליהן, והן טרודות בעסקי הבית. שהרי כשם שהבעל חייב לזון את אשתו ולפרנסה, כך האשה צריכה לבשל ולכבס בשביל בעלה ולדאוג לצרכיו, ולטפל בילדים, נכון שחייבת להתפלל פעם אחת ביום, אבל משאר התפלות היא פטורה, ואם רוצה להתפלל יותר על חשבון בעלה, כגון שבאה להתפלל מנחה והוא רוצה לאכול ארוחת צהרים, צריכה להכין לו. ולפי זה כל מצוה שהיא בשב ואל תעשה, כגון שמיטה שנשמט החוב מאליו ללא כל פעולה מצד המלוה, גם נשים חייבות.

משכון חלקי

כג. במסכת שביעית (פרק י' משנה ב) אמרו, שהמלוה על המשכון אינו משמט, ובגמרא (גיטין לז). מבואר הטעם, על פי מה שאמר רבי יצחק שהמשכון שביד המלוה נחשב כקני לו. ומי שהלווה לחברו 1,000 ש"ח, והלוה נתן לו משכון בשווי 700 ש"ח, ולא עשה פרובול, לדעת הרמב"ם מה שכנגד המשכון לא משמט, ומה שיתר על המשכון - 300 ש"ח - משמט. אך לדעת הרא"ש, המלוה את חברו על המשכון, למרות שהמשכון אינו כשווי כל ההלוואה, מכל מקום אינו משמט כלל. מרן בשלחן ערוך (חו"מ ס' סז סעיף יב) הביא ב'סתם' כדעת הרמב"ם ובי"ש מי שאומר' כדעת הרא"ש. וכלל בדינו סתם ויש הלכה כסתם.

קים לי כדעת היש מי שאומר

כד. כיון שמרן הביא גם את סברת הרא"ש בשם 'יש מי שאומר', אם תפס המלוה יכול לטעון קים לי כדעת הרא"ש שאף מה שאינו כנגד המשכון אינו משמט, ואין להוציא מהמוחזק. וכן כתב הגאון רבי חיים בנבנישתי בעל הכנסת הגדולה בשו"ת בעי חיי (ח"ב מחו"מ ס' קי), שאם המוחזק טוען קים לי כדעת היש אומרים אין מוציאים מידו. וכן כתב מהר"ם בן חביב - הראשון לציון השני - בשו"ת גנת ורדים (חו"מ כלל א ס' א). וכן העלה הגאון רבי מרדכי לבטון - היה רבה של חלאב - בספר נוכח השלחן (אה"ע ס' ג). ואף שהגנת ורדים (שם ס' ב) עצמו - שהיה לפני כ-300 שנה - חלק, וכתב שהלכה כסתם לגמרי ואין לומר קים לי כדעת היש אומרים. שהרי החיד"א במחזיק ברכה (יו"ד ס' ט אות ב) ובברכי יוסף (או"ח סימן סא בשו"ת ברכה ס"ב) כתב ששאלו את מרן על כך פה אל פה, והשיב שדעתו לפסוק כדעת הסתם. מכל מקום המוחזק יכול לומר קים לי כדעת הכנה"ג ומהר"ם בן חביב. וכן כתב בספר הון יוסף (חאה"ע ס' יח ד"מ ע"ב), והביא שכן דעת הראשון לציון רבי יעקב קוראל. בשו"ת יביע אומר ח"ג (חח"מ ס' ד אות ה) וח"ח (ח"ו"ד ס' נח בהערות לר"פ יו"ד ח"ב ס' ז ובמפתחות, וחח"מ ס' ה אות ב) כתב, שאומרים קים לי כדעת היש במרן, ואילו ביביע אומר ח"ט (ח"ו"מ ס' א) כתב, שקיבלנו הוראות מרן ככל אשר יאמר כי הוא זה, ואין לומר קים לי כדעת היש ונגד סתם במרן, ולכן ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין.

בעלי תשובה

כה. הפוסקים דנים בבעלי תשובה, שאחר חזרתם בתשובה שמעו על המושג של שמיטה ופרובול, כי בהיותם חילוניים המורים שלהם שהם בורים ועמי

ארצות לא לימדו אותם כלל על מצוה זו, כי הם עצמם עמי הארץ, ו'ערבך ערבא צריך' (סוכה נו.). וכבר עברו על בעלי התשובה כמה וכמה שמיטות, ומחוסר ידיעה גבו חובות שעברו עליהם השביעית, בלי לעשות פרובול. וכי כל החובות שגבו גזל בידם, ואם הלווה מיליון או שני מיליון ופרע, צריך למכור את ביתו ולהיכנס לחובות כדי להחזיר את הכסף ללוה. ראשית כל יש לזכור את שיטת הפוסקים ששביעית בזמן הזה אינה נוהגת כלל (לעיל אות ו), וגם הריב"ש - שהיה ראשון, תלמידו של הר"ן - גבה חוב אחר השמיטה, בלי לעשות פרובול (רשב"ץ ח"ג ס' סד), וגם הרמ"א (ס' ס"א) כתב שבמדינותיהם השמיטה אינה נוהגת, וכן כתב המהרל"ח (ריש סימן קמג), הביאו המהרשד"ם (חאה"ע ס' רכו, חח"מ ס' קפו) - היו לפני כ-450 שנה בדורו של מרן הבית יוסף - שכבר נהגו במקומות מושבותינו לגבות שטר חוב שעברה עליו שביעית. וכן כתב המהרימ"ט (ח"ב ס' קיג), שכל החכמים אינם משמיטים חובותיהם וגם אינם כותבים פרובול. וכן כתב בספר פנים במשפט (ס' סז סק"ג), שבעיר איזמיר המנהג ברור מימי עולם ושנים קדמוניות שאין נוהגים כלל בהשמטת כספים, ולא שמענו מעולם מי שטען טענת השמטת כספים. וכן כתב הגאון רבי חיים פלאגי' בספר רוח חיים (חו"מ ר"ס סז), שהסכמת עירנו איזמיר מקדם, שאין השביעית משמטת. וכן כתב הכתב סופר (חו"מ ס' ט"ט בד"ה ואחר הצעה זו), שכיון שיש מחלוקת האם השמיטה נוהגת בזמן הזה לפחות מדרבנן, או אינה נוהגת כלל, הולכים להקל למלוה, וככל ספק דרבנן. כל אלה סמכו על הראשונים שכתבו ששמיטת כספים בזמן הזה אינה נוהגת כלל, או לכל היותר ממדת חסידות בעלמא. אמנם מנהגנו כדעת מרן (בב"י סוף אות לב) לעשות פרובול, וכתב החקרי לב (בתרא, חו"מ ס' ח) שכך המנהג בארץ ישראל. אבל כדי שלא לנעול דלת בפני בעלי התשובה, אנו מורים להם שבדיעבד יסמכו בזה על המקילים, הם לא יותר גדולים מאותם ראשונים שהקילו בעצמם. ואם עברה עליו שמיטה אחת ובה לשאול בשנה שלאחריה, יש לצרף דעת הסוברים שהשנה אינה שנת השמיטה, אלא השנה שלאחריה, וכמובא בילקוט יוסף על שביעית (עמ"ל סא, תשס"ג).

אוהב מצוות לא ישבע מצוות

כו. הבן איש חי (סוף פרשת כי תבוא) כתב דבר מענין, שהרוצה להתחסד אחר שיכתוב הפרובול, ילווה לחברו סכום קטן, ולא יחול עליו הפרובול, כיון שהלווהו אחר כתיבת הפרובול, ואחר ראש השנה שחברו יבוא להחזיר לו את החוב, יאמר "משמט אני", ולא יקבל ממנו, וכך יקיים בפועל מצוות שמיטת כספים. והוסיף שהנהיג כן בעירם בגדאד, ואשריהם ישראל אוהבי מצוות ה' ועושים אותן בשמחה. אך מרן זצ"ל בשו"ת יחוה דעת ח"ד (ס"ס טב) העיר - אחר אלף המחילות מכבודו שהיה גאון הדור - שהיה לו לציין להם שצריכים לקבוע את זמן הפירעון לפני כניסת ראש השנה, כדי שהשביעית תשמט את ההלוואה, כי סתם הלוואה שלשים יום (מכות ג), וכדין המלוה את חברו לעשר שנים, שהשביעית שבינתיים אינה משמטתו, כי עכשיו אינו בכלל "לא יגוש" (מכות ג: ש"ע ס' סז ס"י).

רובא וחזקה רובא עדיף

כז. יש מקשים, הרי קיימא לן רובא וחזקה רובא עדיף (קדושין פ), וידוע שאין הולכים בממון אחר הרוב (בי"ק כו ר"ע"ב), ואם כן כל שכן שלא נלך אחר החזקה, וכאן אנו חלוקים אחר החזקה, חזקה אין אדם פורע בתוך זמנו (בי"ב ה:). וכן אם בסיום החודש הוא מוציא שטר על חברו, וחברו טוען שפרע, אנו מוציאים ממנו ממון, כי אומר לו שטרך בידי מאי בעי (בי"ב ע), וצריך להבין מדוע על סמך חזקה זו מוציאים ממנו, ומה היא עדיפה על רוב. וכן מדוע אומרים חזקה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא (חולין ד: וגיטין לז), וכמעט זה האומר פרובול היה לי ואבד נאמן (ש"ע ס' סל"ג). אלא שמעתי ממרן זצ"ל בשנת תשל"ג, בשיעור שמסר על הלכות שמיטה בבני ברק, שחזקה הבאה מכוח סברא עדיפה מרוב, וכמו שכתב מהר"י קולון (שרש"ע). וכן כתב הרשב"א (בתשובה ח"ג ס' טע), שאין כל החזקות שוות, ויש חזקה אלימתא שאף מיגו לא עומד כנגדה [א.ה. וראה בילקוט יוסף על שביעית בדיני שמיטת כספים, וכן ביב"א ח"ח חח"מ ס' ד אות יד].

בע"ה לקראת הימים הנוראים
ייערך "פדיון נפש" על ידי רבני ואברכי כולל "חזון עובדיה"
בהכוננת הגאון הגדול רבי יצחק לוי שליט"א רב העיר נשר.

על פי נוסח ייחודי שתוקן על ידי רבותינו המקובלים
לעשות פדיון צלמו של האדם,
וגדול כוח הפדיון
להמתיק הדינים ולהסיר כל נגע ועין רעה
ולפתוח את צינורות השפע.

הפדיון
יעשה
על כל שם
באופן
מיוחד

למסירת שמות :

053-4727938

